

Jancsó Benedek, az irodalomtörténész.

Írta: Kozocsa Sándor.

„Magyarországon, a tekintélyek házában a kritika szokatlan volt s így nem csoda, ha sokak fülét sértette.“
(*Jancsó Benedek.*)

„Kevesektől, de jóktól becsültetni életem egyetlen törekedése.“ (*Kölcsey Ferenc, 1832.*)

„És tudjátok-e ti, mit teszen a szó: távozni és vissza többé nem jönni? távozni és ellenségi kezek közt hagyni mindent — hitvesét, gyermekeit?

Mondom nektek: e kint egészen által gondolni nem merem.

Szegény szép kis Erdély, a te gyermekeid idegen parton hamvadoznak; ki fog onnan egy maroknyi port hozni? hogy ha talán egy könyv fakadna még látásra, egy forró szent könyű, mely a sziveken fekvő jeget felolvaszthatná.“
(*Kölcsey Ferenc, 1832.*)

I.

Amikor Jancsó Benedek 1874-ben beiratkozott a kolozsvári egyetemre, ott a magyar irodalomtörténetnek Imre Sándor volt a professzora. Imre pozitivistá módszerének fényoldalai éppúgy nyomot hagytak a fiatal Jancsó irodalomtudományi munkásságán, mint a nagy pedagógus egyéniségének jellemvonásai Jancsó életében. A mult századvég irodalomtudománya nálunk két, ha nem is egymástól támogatva, de legalább is egymásmellett haladó mederben folyt. A régi pozitivistá felfogás jutott kifejezésre Gyulai irodalomtörténeti művében, melyben a nagy kritikus elzárkózott korának külföldi tudományos áramlataitól s egy új, speciálisan magyar stílust teremtett meg. Ennek az iránynak, mely a népies-nemzeti elv klasszicizmusában gyökereződött, volt kitűnő terméke a mester Vörösmarty életrajza és Katonája. Gyulai hatalmas, fascináló egyénisége különleges erővel nehezedett két emberöltő generációjának működésére.

Ennek az iskolának volt tanítványa Imre Sándor is. A másik irányt Péterfy Jenő képviselte, ki mindvégig beteges irtózáttal menekült a *tainei* módszer követésétől s életének kettős tragikuma épp lelkiségének eme kettősségében rejlik. Tudatosan távol akarta tartani magát a pozitívizmus áramlatától s mégis impresszionista nüánszok befogadására hajló egyénisége és műve irodalomtudományunkban a pozitívista irány diadala. Ennek a, bár különösen hangzó, de valóban egyet jelentő kettősségnek, a régi és új áramlatok összeütközésének korában lett Jancsó Benedek irodalomtörténész. Ez a kontroverziára hajló kor szétbontotta Jancsó művének is az egységét. Noha szorgalmasan tanulmányozta a korszak esztétikai elméleteit és azok forrásait, mit *Engels, Eschenburg, Lessing* műveit, mégis lelkének nem felelt meg ez az esztétikai formalizmus. Jancsóknak önállóan három irodalomtörténeti munkája jelent meg: három életrajz. *Szenczi Molnár* Albert, *Kölcsey* Ferenc és *Fábián* Gábor élete. Jancsót azonban tudományos determinációja mellett egy szűkebb milió életének tanulmányozása is vonzotta, mégpedig: *Erdély*. Jancsó Erdélyben született (Gelencén, Háromszék megye) 1854 november hó 19-én, régi székely nemesi családból. Csik-Somlyón kezdte meg gimnáziumi tanulmányait, míg Kolozsváron fejezte be. Közben, mint egyetemi hallgató, Bécsben is kutatott. Kezdetben *Hunfalvy* hatása alatt nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozik, s még későbbi irodalomtörténetírói korszakában is többnyire olyan anyaghoz nyúl nagy előszeretettel, ahol nyelvészeti és Erdéllyel kapcsolatos problémák megoldása kívánkozik. Így az erdélyi *Szenczi Molnár* életének nyelvészeti kérdései és a „fél-erdélyi“ *Kölcsey*nél: a nyelvújítás és a *Mondolat-pör*. Egy évvel később a *magyar nép költészetének* kérdése foglalkoztatja, nyilván nyelvészeti szempontból s ezidőben ír a *kurucköltészet*ről is. Majd *Wlislóczky* hatása alatt a *cigány volklorisztikát* tanulmányozza. A népköltészet alapos és beható tanulmányozása hamarosan ráutalták e népies-nemzeti irodalom vezéralakjaira: *Petőfi*, és az akkor még élő *Arany* költészetére. Jancsót az irodalomban még főleg a szabadsághősök alakja vonzotta. *Petőfi* (*Petőfi forradalmi költeményei*) mellett *Byron*ért rajongott s a külföldi irodalmakban is többnyire az újítás szellemének egyéniségeire irányította vizsgálódásának reflektorfényét. A külföldi írók közül *Turgenyev, Dickens, Shakespeare, Carlyle, Moore, Disraeli* és legerősebben *Byron* foglalkoztatta. Különösen az utóbbit szerette, a görög szabadságharc és a romantikus szerelem nagy debattörjét, kiről elolvasta *Castellar* nagyszabású művét is.

II.

Jancsó Benedek irodalomtörténeti munkássága, a *kolozsvári Hajnal* című folyóiratban 1871-ben megjelent költeményét leszámítva, egy évtizedre terjed. 1878-ban Kolozsvárt bölcsészeti-doktorrá avatták. Ekkor jelent meg első könyve *Szenczi Molnár Albert*-ről.¹ Irodalmunkban, mint a legtöbb doktori értekezésnek, nem volt hatása s csak a Petőfi Társaság Lapja foglalkozott vele. *Jancsó Szenczi Molnárjának* konkrét mintaképe *Imre Sándor* (1872—1886 közt a kolozsvári egyetemen a magyar irodalom és nyelv tanára) *Geleji Katona István* című életrajza volt. Egy későbbi kritikusa szerint *Jancsó* ebben a művében nyelvészeti szempontból alapos kutatónak és széles nyelvtörténeti ismeretekkel bíró tudósnak bizonyult. Hősét kora szellemi áramlatai közé helyezi (*Erasmus, Melanchton*) s érdekesen vizsgálja *Pázmány* stílusával való hasonlóságát. Nem utolsó érdeme, hogy először mutat rá a külföldi zsoldárköltők főképviselőinek hatására. (*Lobwasser, Marot és Beza.*) Érdekesen védelmezi *Toldy* Ferencsel szemben *Molnár* külföldi tartózkodásának jelentőségét. *Toldy* szerint ugyanis *Molnár* külföldön kettős szenvedélyének, az irodalomnak és a szerelemnek esett volna áldozatául, ami azt jelentené, hogy „a külföldet jobban szerette volna, mint hazáját.” *Jancsó* finom tapintattal mutat rá e kettősség lelki okaira: „*Molnár*t külföldön honszeretete tartotta és pedig, nem az a közönséges honszeretete, mely a mindennapi élet embereinél oly tisztes mint gyakori erény, hanem az a magasabb, ideálisabb honszeretet, mely a hazáért élni tanít, mely egy *Kazinczyt* szegénnyé tette az irodalom szeretete miatt. *Molnár* csupán irodalmi céljaiért becsülte előbb a külföldet hazájánál, mert ő csak az irodalomban s az ezáltal előidézett szellemi míveltségben hitte a nemzet jövőjének biztosítékát.”

Jancsó 1880—1887-ig az aradi állami főreáliskola tanára. Itt írta utolsó két életrajzát: *Kölcseyről* és *Fábián Gáborról*. A *Kölcseyről*² írt munkában sem elégszik meg a költő életének és működésének tárgyalásával, hanem széles korképet adva, behatóan ismerteti *Kölcsey* korának eszméit is. Kiemeli életének politikai jelentőségét s különösen a nemzetiségi kérdés tárgyalásánál hosszasan mutatja be *Kölcseyt*, a nemzetiségi politikust. Munkájához átkutatta az aka-

¹ *Szenczi Molnár Albert*. Nyelv- és irodalomtörténeti tanulmány. Kolozsvárt. 1878. 8°. 56 l.

² *Kölcsey Ferenc élete és művei*. Budapest. (1885.) Aigner Lajos. 8°. 437, (5) l. (Nemzeti Könyvtár. XXXVIII. köt.)

démiai, a debreceni és szatmármegyei levéltárakat. Jó kritikai érzéke volt s különösen a műalkotások pszichikai rendellenességeit tudta alapos felkészültséggel kritikájának bonckése alá venni, néha azonban túlságosan részletező, az arányok szétfolynak írásaiban s nem egyszer a bőbeszédűség és a dagály látszatát keltik. Stílusának is pathetikus ereje, mely egyrészt dinamikus lüktetéssel és lendülettel, szinte kothurnusos pózba emelkedik, máskor naivitásig menő egyszerűségbe olvad. Mindamellett *Kölcsey*ről nem annyira tudományos munkát akart Jancsó írni, mint inkább a nagyközönség szélesebb rétegei által is megérthető, finoman stilizált művészi hatású életrajzot. Még mint aradi főreáliskolai tanár írta meg *Fábián Gábor*ról,³ a kitűnő klasszika-filologusról és műfordítóról szóló, harmadik és egyben utolsó nagyobb életrajzát.

Kiseb dolgozatai közül ki kell emelnünk *Arany János lelki beteg*eiről írt tanulmányát, mely *Jancsó* irodalomtörténeti működésének legérettebb hajtása, s melyben a modern pszichológiai kutatás eredményeit kitűnő beleérzéssel értékesítette. Részletesen mutat rá *Arany* balladahőseinek lelki aberrációira s különösen *Shakespeare* drámáinak tébolyodott hőseivel állítja párhuzamba. Állításait külföldi szakemberek, így különösen *Wundt*, akkor még ujdonságszámba menő elméletével támasztja alá, s ez a precíz tudományosság még ma is értéket ad kis tanulmányának. *Wundt* vizsgálatai mellett az akkori pszichikus iskola főbb képviselőinek elméleteire hivatkozva merész elevenséggel mutat rá ez elméletekben gyökerező értékekre s azokat világos okfejtéssel magyarázza meg *Arany* lelki betegének addig alig értett komplikációinál. *Heinroth*, *Despiné*, *Carrau* mellett különösen az amerikai *Mandsleyre* hivatkozik, kik közül az előbbieknak ad igazat: az örültséget pusztán etikai alapra helyezve. Végigvezet az örültség különböző fázisain s minden egyes esetben *Arany* költészetéből vett példákon illusztrálja elméletének hitelességét. Ilyen értékes megfigyelésekben gazdag volt *A puszta befolysa a magyar költészetre* című 1885-ben megjelent tanulmánya is. Ebben, a napjainkban annyira aktuális témában *Jancsó* az éghajlati viszonyokból, talajból és táplálékból igyekszik kimutatni a költő egyéniségét. 1888-ban jelent meg utolsó nagyobb dolgozata: *Turgenyev*-essayje, a Kisfaludy-Társaság évlapjaiban, melyet a következő évben követ, az Egyetemes Philologiai Közlönyben, egy *Chateaubriand*ról szóló magyar munka bírálata. Ez volt *Jancsó* Benedek legutolsó irodalomtörténeti szerelése.

³ *Fábián Gábor élete és irodalmi működése*. Arad. (1885.)

III.

„Én fél-erdélyi vagyok s valahányszor e földről gondolkozom, poétai hév ömlik el keblemen. Eszembe jut a hős, ki mindenét elvesztette a népért . . .“ — nem hiába írta ezt *Kölcsey* Ferenc, *Jancsó* Benedek irodalomtörténeti munkásságának *Petőfi* mellett legvonzóbb és minduntalan visszatérő hőse. Öntudatlanul megérezte a legtragikusabb sorsú magyar költő alakjában az erdélyi föld átütő erejét, s nem véletlen munkája hatott közre abban sem, hogy éppen *Kölcseyt* tette vizsgálódásának tárgyává.

(Berlin.)
